Herbeplanter van Walcheren

Het werk van Christiaan Pieter Broerse

Binnenkort bloeit de meidoorn weer op Walcheren. De iepen bij de kerk hebben al gebloeid en zullen snel in het blad schieten. Heel wat van de bomen en struiken op Walcheren zijn nu zestig jaar oud. Ze zijn geplant op – of niet lang na – de boomplantdag van 4 november 1947. Dat Walcheren nu weer in het groen staat, is voor een belangrijk deel te danken aan de grote inzet van tuin- en landschapsarchitect Christiaan Pieter Broerse (1902-1995). In Amstelveen wordt de voormalige directeur van de Plantsoenendienst geëerd met een naar hem genoemd heempark. Op Walcheren lijkt men de in Serooskerke geboren Broerse te zijn vergeten.

"Hoe groot is de functie van groen in de dorpen, de wijken en de steden. Het heeft de taak de mens, die het contact met de akkers, met het bos en met de wei verloren heeft, niet te veroordelen tot een leven in de steriliteit van steen en glas, maar hem in relatie te houden met ander leven dan het zijne. Leven dat beantwoordt aan de daaraan gestelde wetten, dat hem kan boeien en leren en hem iets kan doen voelen van het wonder dat hem dagelijks omgeeft en dat hem de schoonheid van het verloren paradijs wil en kan tonen. Hij moet dit nog leren verstaan, misschien zelfs nog leren zien, wil hij tenminste niet als een dove of blinde ronddwalen. De leerstof hiertoe biedt de natuur".

C.P. Broerse

Streekeigen

En hij verdient beter. De boomlange, eigenzinnige Broerse was een van de motoren achter de voor die tijd unieke samenwerking tussen gemeenten en andere belanghebbenden op Walcheren. Alleen door die samenwerking kon het wat worden met de nieuwe beplanting op het totaal vernielde schiereiland. Aanvankelijk werden namelijk de gratis aangeboden diensten van het Landschapsarchitectonisch Bureau van de Stichting Nieuw Walcheren door de burgemeesters met wantrouwen begroet. Maar Broerse zorgde ervoor dat moeilijkheden omzeild of opgelost werden en hindernissen uit de weg werden geruimd. Hij bracht bovendien zijn onontbeerlijke kennis van Walcheren en zijn liefde voor het eiland in. "Vakbekwaamheid en de bereidheid om in teamverband te werken is niet genoeg," zei hij herhaaldelijk. "Landschapsarchitecten moeten zich verdiepen in het streekeigene en ze moeten er gevoel voor hebben."
Op groengebied had Broerse veel praktische ervaring; met mooie boekenwijsheid hoefde je bij hem niet aan te komen. De natuur zelf was zijn leerschool.

Meer dan driehonderd groenprojecten

Tussen 1946 en 1954 heeft Broerse op verzoek van de Stichting Nieuw Walcheren tal van belangrijke groenprojecten op Walcheren ontworpen en begeleid, zoals het Middelburgse bolwerk, park Toorenvliedt, het Nollebos in Vlissingen en bijna alle beplanting rond de dorpskerken en begraafplaatsen op zijn geboorte-eiland. Ook de nieuwe wijken van Middelburg en Vlissingen en de sportvelden zetten Broerse

en zijn medewerkers in het groen. Alleen al in Middelburg en Vlissingen ging het in totaal om zo'n 110 werken. De Rijksdienst voor Landbouwherstel bekostigde de grondbewerking en het planten van de meeste jonge bomen en struiken.
Naar schatting van oud-medewerker Hein Koningen uit Amstelveen maakte Broerse voor ruim driehonderd projecten op Walcheren tekeningen, hoofdzakelijk binnen de bebouwde kom.
Staatsbosbeheer beplantte de wegen en ontwierp onder meer het Veerse Bos en het Ritthemse Bos. De Nederlandse Heidemij nam bijna 150 erfbeplantingen voor haar rekening en zette ook nog zo'n 20 hectare op landgoederen om in bos.

Plant een Boom op Walcheren
Eerder – in 1946 – had de door burgers opgerichte Stichting Nieuw Walcheren groot succes met de wereldwijd bekende actie Plant een Boom op Walcheren. Voor een rijksdaalder kon men een boom schenken. In totaal werden 87 duizend plantbewijzen uitgeschreven, waarmee bijna ƒ 220.000,– werd opgehaald. De totale opbrengst van de actie was uiteindelijk ƒ 300.000,–. Met dit geld konden heel wat bomen en struiken geplant worden op het 'Eiland Zonder Schaduw'.
Een herbeplantingscommissie werd ingesteld met vertegenwoordigers uit onder meer de Nederlandse Heidemij, het Staatsbosbeheer en het Zeeuws Landschap. Deze commissie zocht contact met Christiaan Broerse. Broerse kende het oude Walcherse landschap op zijn duimpje. Hij had er tot zijn zeventiende gewoond en in 1945 had hij een serie van vijf artikelen in het vakblad *De Boomkweekerij* gewijd aan de herbeplanting van Walcheren. Bovendien beschikte Broerse over veel praktische ervaring wat het aanplanten en beheer van bomen, struiken en overblijvende planten betrof. De commissaris van de koningin, A.F.C. de Casembroot, schreef in een voorwoord van het programmaboekje voor de Herdenkingsdagen van de Stichting Nieuw Walcheren in 1954, dat het feit dat C.P. Broerse adviseur van de Stichting was, "er in hoge mate toe heeft bijgedragen dat de keuze en de wijze van beplanting zo geheel past bij het Walcherse landschap".

Acht jaar uitgeleend voor de wederopbouw
Aanvankelijk weigerde Broerse in te gaan op het verzoek van de commissie en de Stichting Nieuw Walcheren. Broerse in 1954: "Ik had een betrekking, was directeur van Zorgvlied en van de plantsoenen in Nieuwer-Amstel, en ik kon me daarvan niet losmaken." Maar men bleef aanhouden en toen ook het gemeentebestuur van Nieuwer-Amstel erop aandrong, stemde hij toe. Broerse: "Voor twee jaar werd toestemming verleend om naast het gewone werk [in Amstelveen] dit grootse project aan te vatten. De twee jaar zijn nu bijna acht jaar geworden…" Hij reisde al die tijd heen en weer tussen Amstelveen en Middelburg. Wel kreeg hij gedaan dat hij werd geassisteerd door onder meer de heer Tillema uit Middelburg en Bram Galjaard uit Vlissingen (zijn latere opvolger in Amstelveen).
Broerse kenschetste het werk van de Stichting Nieuw Walcheren als zegenrijk. Er was veel bereikt in de acht jaar dat hij op Walcheren heeft gewerkt aan de groene wederopbouw van het eens zo mooie eiland. De jonge aanplant was goed aan-

geslagen. “Ik geloof dat Nieuw Walcheren zijn belofte heeft ingelost.”

Van warmoezenier tot directeur

Christiaan Pieter Broerse werd op 7 september 1902 in Serooskerke op Walcheren geboren als tweede zoon in een gezin dat uiteindelijk negen kinderen zou tellen.

C.P. Broerse tijdens een busreis naar Walcheren in 1952. (coll. H. Koningen)

Christiaan was voorbestemd om net als zijn vader huisschilder te worden. Maar dat wilde hij niet. Hij moest en zou tuinman worden. Hij wilde met planten werken. “Als ik dat niet mag, loop ik weg,” zei hij tegen zijn vader. De jonge Christiaan genoot van het groene Walcheren, met haar buitenplaatsen, hoven en gaarden en de rijkgevarieerde flora. Van jongs af aan had hij belangstelling voor het groen: “Schoolonderwijs zei me niets, de kwekerij alles.” Op zijn elfde jaar werkte hij al bij een warmoezenier in het dorp. Broerse: “Daar werd elke bekende en zelfs onbekende groente en het kleine fruit geteeld.” Hij kreeg al gauw min of meer de leiding over de kwekerij, omdat zijn baas vanwege de mobilisatie veel weg was. Ook volgde Broerse de tuinbouwwintercursus in Middelburg. In 1919 vertrok hij als zeventienjarige jongen uit Zeeland om in Ginniken als tuinknecht op een buitenplaats te gaan werken. Samen met zijn vader had de ondernemende

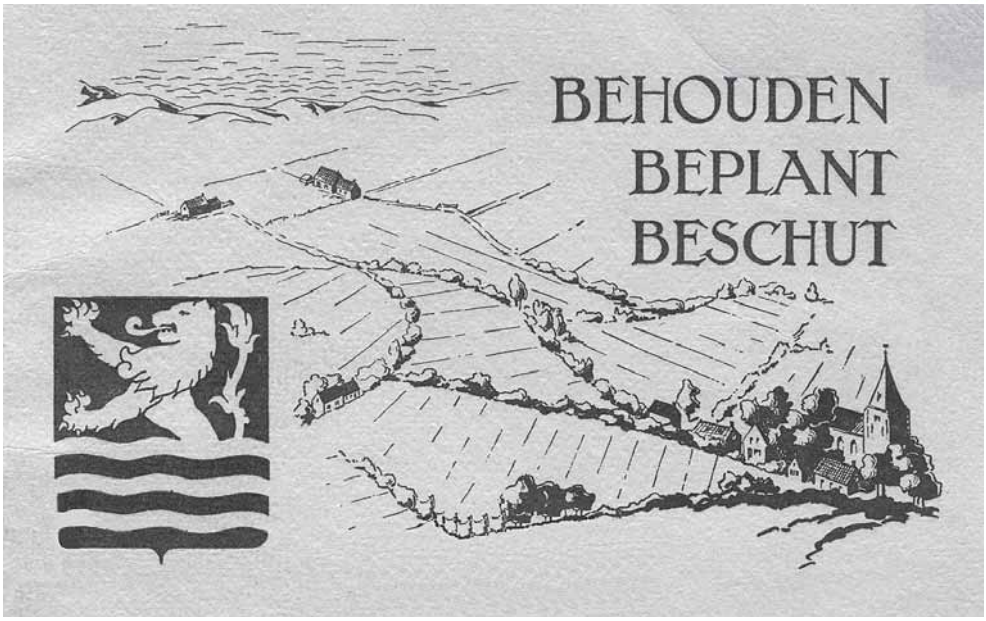

De voorkant van het boekje dat C.P. Broerse schreef over de herbeplanting van Walcheren, een uitgave van de Stichting Nieuw Walcheren. De illustraties zijn van de hand van zijn broers C. en H.P. Broerse. (Zeeuwse Bibliotheek)

Ontworpen en begeleid door Christiaan P. Broerse

- Bolwerken Middelburg
- Bellamypark, Vlissingen
- Der Boede, Koudekerke
- Griffioen en andere wijken, Middelburg
- Nollebos, Vlissingen
- Begraafplaats Veere
- Park tegenover Ziekenhuis Walcheren, Vlissingen
- Ter Mantelinge, Domburg
- Tuin Ter Poorte, Koudekerke
- Toorenvliedt, Middelburg
- Vebenabos, Koudekerke
- Wilhelminabos, Westkapelle
- Zomerhuizencomplex Vrouwenpolder

C.P. Broerse in 1987. (coll. H. Koningen)

Gezicht vanuit de lucht op park Toorenvliedt, 1956. Duidelijk is de opzet met de aanplant naar het ontwerp van Broerse te zien. (Zeeuws Archief, Historisch-topografische atlas Middelburg, cat.nr. HTAM-B-0335)

Broerse een advertentie gezet in *Floralia*, een blad voor tuinliefhebbers. Een jaar later maakte hij de overstap naar de buitenplaats van baronesse Van Tuyll van Serooskerken te Geldrop. Hij zou daar tot 1927 blijven. Hij volgde cursussen in Frederiksoord en Wageningen en werkte zich – leergierig als hij was – langzamerhand op tot tuinbaas. Als actief lid van de Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde kwam hij in contact met tuinarchitect D.F. Tersteeg uit Naarden. Toen deze in 1927 voor de gemeente Amstelveen (toen Nieuwer-Amstel) een park had ontworpen, raadde hij de burgemeester aan Broerse als tuinbaas in dienst te nemen. In 1931 werd hij bevorderd tot directeur van de gemeentelijke plantsoenendienst. Later werd Broerse vooral bekend vanwege de door hem ontworpen heemparken.

"Struiken en hagen beschutten tegen stormvlagen"

Met het beplanten van erven, bouw- en weilanden door boeren wilde het niet zo vlotten. Mede daarom schreef Broerse in 1948 het boekje *Behouden beplant beschut*, dat geïllustreerd werd door zijn broers C. en H.P. Broerse. In het boekje, dat was verluchtigd met rijmpjes als: "Geef Walcheren hout, het is ermee vertrouwd!" en foto's met voorbeelden van erfbeplantingen, werd een lans gebroken voor het aanplanten van bomen en struiken rond boerderijen en percelen. Er werden argumenten uit de wetenschap aangedragen en inheemse boomsoorten aanbevolen zoals de iep, de es, de abeel en de meidoorn. Later heeft Broerse te kennen gegeven dat hij het erg betreurd heeft dat zo weinig boeren bereid waren hun erf opnieuw te beplanten in de traditie van hun

voorvaderen. Broerse wilde graag streekeigen bomen planten, zoals iepen en meidoorns. Broerse in 1954: “De boeren voelden weinig voor de meidoorns en hadden allerlei bezwaren.”

Schoonheidszin

Op 21 november 1972 hield Broerse op uitnodiging van de pas opgerichte Heemkundige Kring Walcheren een lezing getiteld ‘Walcheren, zoals het was, zoals het is en zoals het dreigt te worden’. Broerse noemde het een voorrecht het Walcheren van voor 1940 te hebben gekend: “Het is een voorrecht in dit land gespeeld en gedroomd te hebben, gedacht en gewerkt.

Het ontwerpen van de herbeplanting van de Middelburgse bolwerken was een van Broerse’s werkzaamheden.
Op bovenstaande foto en die op de volgende pagina’s is het Seisbolwerk te zien in respectievelijk augustus 1947, augustus 1948, augustus 1950 en augustus 1957. Foto’s opgenomen in het rapport ‘De werkzaamheden van de herbeplantingscommissie der Stichting Nieuw Walcheren te Middelburg’, 1949. (fotografie I. Lamain, Zeeuwse Bibliotheek)

Om het gezien te hebben onder de hoog boven het lied der leeuweriken drijvende wolkengevaarten, onder een laag wolkendek waarachter het lied van de zee tot ver in het land doordrong of bij de door de landschapsschilder zo bewonderde eigen belichting. Om gezien te hebben de zonovergoten velden met het rijpende koren, het golvende gras of de bloeiende koolzaadvelden.” (…) “Wanneer men met de trein over de Sloedam Middelburg naderde werd men als eerste welkom reeds begroet door het fraaie silhouet van het oude Veere. De plompe Domtoren en het daar-

mee zo contrasterende stadhuistorentje. Over het toen nog aanwezige Sloewater was het een belangrijk fraaier beeld dan momenteel." (…) "Maar ook de dorpen deden vanuit het landschap mee. Alle hadden ze hun oude kerken en kerktorens, typisch voor elk dorp. Ze spraken van verleden, heden en toekomst, terwijl de bij het

en hondsrozen. De meidoornheggen hadden een functie, zelfs meerdere. Ze dienden om het vee er binnen te houden – het prikkeldraad en het schrikdraad waren toen nog niet uitgevonden –, verhinderden het aftrappen van de slootkanten, gaven het vee beschutting en vormden hier en daar ook de eigendomsgrens." (…)

dorp behorende molen vaak met draaiende wieken het bewijs leverde dat bij landelijke rust ook noeste ijver behoort. Binnen de beslotenheid van de omringende duinen en dijken, verspreid over het gehele landschap, lagen daar de boerderijen. Vele met zeer oude beplantingen. Weiden met wilgentronken waarvan de één een nog schilderachtiger beeld gaf dan de ander. De boomweiden met zeer oude iepen en de oude boomgaarden waarvoor men toen nog ladders nodig had om het fruit van de hoge bomen te plukken. De weiden waren omzoomd met de onvolprezen meidoorns

"Dan waren er de buitenplaatsen. De vele houtopstanden daarvan gaven het land een make up van een aanvullende schoonheid, die men elders vergeefs zou zoeken. Het totaal droeg met recht de naam Tuin van Zeeland." (…) "Het was een landschap vol afwisseling, zonder plan ontstaan, maar desondanks tot een harmonisch geheel gegroeid. Niet groots, maar bekoorlijk, niet stoer, maar speels, niet logisch, maar wel gevoelig, niet overweldigend, maar uiterst bescheiden." Landschapsarchitect C.P. Broerse was geschokt toen hij na jaren terugkwam op

Walcheren en – vanaf de Kapel van Hoogelande richting Middelburg kijkend – hoogbouw aan de rand van de stad ontwaarde: “Het vroeger zo mooie silhouet was verstoord en het landschap door de gewijzigde begrenzing van de ruimte voorgoed bedorven.” Terecht vroeg Broerse zich af: “Waar is toch de schoonheidszin van Walcheren boom- en struikloos gebleven zijn. Zou het geen goede zaak zijn om Broerse hier op Walcheren, op het eiland van zijn jeugd, in de Tuin van Zeeland, te eren met een nieuw aan te leggen inheems bos?!

Peter Fraanje

gebleven van een geslacht dat gebouwen als het Middelburgse en Veerse stadhuis, de vele andere oudere gebouwen zoals bijvoorbeeld de kerken stichtte?”

Een Broersebos op Walcheren?

Uit de titel van de lezing voor de Heemkundige Kring blijkt wel dat Broerse betrokken bleef bij het Walcherse land. Tot op hoge leeftijd was hij actief in de weer voor de bomen, struiken en planten. Zonder zijn niet aflatende inzet zouden de herinrichtingsplannen in hun oorspronkelijke vorm zijn uitgevoerd en zouden er grote delen

Dank aan Hein Koningen, oud-medewerker Plantsoenendienst Amstelveen, en Jan Blom, Boomkwekerijmuseum Boskoop. De auteur komt graag in contact met mensen die meer kunnen vertellen over Broerse, zijn leven en activiteiten op Walcheren: p.fraanje@bouwendnederland.nl.

Geraadpleegde bronnen

– Anonymus, ‘C.P. Broerse, herbeplanter van het eiland’, in: Provinciale Zeeuwse Courant, 23 juni 1954.

– Anonymus, ‘Boomplantdag 1947: een groots gebeuren op een kaal eiland’, in: Provinciale

Zeeuwse Courant, 23 juni 1954.
– G. Ballintijn, 'De werkzaamheden van de Herbeplantingscommissie der Stichting Nieuw Walcheren te Middelburg', Middelburg, 27 mei 1949.
– Gaston Bekkers, 'Jac. P. Thijssepark', in: 'Architectura & Natura', Amsterdam 2003.
– C.I. van Nieuwenhuyzen, 'Landschapsarchitect C.P. Broerse over herbeplanting', in: De Wete nr. 7, januari 1973, pp. 3-6.
– C.P. Broerse, 'De herbeplanting van Walcheren I-V', in: 'De Boomkweekerij', 1ste jrg. 1945-1946, pp. 133-135, 142-144, 151-153, 166-168, 172-174.
– C.P. Broerse, 'Behouden, beplant, beschut', Stichting Nieuw Walcheren, Middelburg 1948.
– C.P. Broerse, 'Walcheren zoals het was, zoals het is en zoals het dreigt te worden', lezing te Serooskerke, 21 november 1972.
- Frans van den Driest, 'Stichting Nieuw Walcheren', in: De Wete, jrg. 33 nr. 3, juli 2004, pp. 30-35.
– Tina Keller ('van een bijzondere medewerkster'), 'Een weldadige groene oase, waar de nachtegaal zong', in: Provinciale Zeeuwse Courant, 23 juni 1954.
– Hein Koningen, 'Chris P. Broerse (1902-1995). Zijn leven: een passie voor groen', in: Oase, winter 1995, pp. 11-13.
– Hein Koningen, 'Chris P. Broerse (1902-1995), deel 2, ontwerp van de eerste Amstelveense heemparken', in: Oase, jrg. 6, lente 1996, pp. 8-11.
– Hein Koningen, 'Chris P. Broerse (1902-1995), deel 3, zijn durf, geloof in eigen flora en medewerkers', in: Oase, jrg. 6, zomer 1996, pp. 13-16.
– W.E. Meyerink, 'De herbeplanting van Zeeland in het algemeen en van Walcheren in het bijzonder', in: Tijdschrift Koninklijke Nederlandse Heidemij 59, 1948, pp. 364-373.
– Stichting Nieuw Walcheren, 'Herdenkingsdagen van Herstel en Wederopbouw op 23, 24, 25 en 26 juni 1954', Middelburg 1954.